

ЦІННІСНІ ДЖЕРЕЛА „ЗОЛОТОГО ВІКУ”

С. Ладивір, м. Київ, Інститут психології

імені Г. С. Костюка НАПН України

Присвячується аналізу розвивального впливу родинного виховання на становлення підвалин духовності особистості дитини дошкільного віку.

Акцент зроблено на характеристиці ціннісного ставлення дитини.

Ключові слова: цінності, ціннісне ставлення, психологічний супровід, духовно-емоційні взаємини.

Актуальність дослідження. Світ цінностей – це світ культури в широкому сенсі, сфера духовної діяльності людини, її моральної свідомості, тих оцінок, в яких виражається рівень духовного багатства особистості. Це важливі системоутворючі елементи культури особистості. Це особливий продукт духовної діяльності людини, в процесі якої осмислюються, перетворюються і демонструються соціальні властивості речей, втілені в зразках прекрасного, істинного, доброго, благородного. Власне людина так стверджує свою індивідуальність..

Цінності являють собою базову основу особистості і відзначаються стійкістю та визначеністю. Вони залежать від інтересів, бажань, потреб і водночас формують їх. Цінності – це єдність між значущою сферою дійсності та способом її усвідомлення, виділення, ствердження себе, свого „Я” в системі відносин з людьми. Іншими словами – це єдність зовнішньої спрямованості особистості та її уявлень про себе.

Зміст духовності розкривається через спілкування, яке і є матеріальною оболонкою духовного життя. Лише в процесі спілкування з іншими людьми, які і виступають втіленням всього суспільства, формується людське «Я». Найвищою цінністю особистості є самопізнання, свобода і гідність, стверджував Г. Сковорода. Сама особистість є самоцінною, неповторною і

унікальною. Зрозуміло, що вироблення ставлення до себе, до інших і до навколишнього середовища посідає почесне місце в усьому процесі становлення особистості. І реалізується через діяльність і спілкування, через самопізнання, самореалізацію, самовдосконалення. Саме тут джерело принципу гуманної педагогіки: самоцінність Дитини і дитинства, необхідність поваги і гуманного ставлення до неї як значущої цінності. Цінність, як відомо, визначає спрямованість на реалізацію певних ставлень, відповідних цінностям. Гуманно-особистісне виховання найперше і виділяє формування ціннісного ставлення дитини до себе.

Ставлення власне і є характеристикою особистості і вибудовується як складно структуроване утворення, як самовизначальна цілісність: ставлення до себе, до інших і до навколишнього. (При цьому ставлення до себе впливає на ставлення до інших і знаходиться у зворотному з ним взаємозв'язку). Ставлення координує психічну діяльність і активність особистості. Як цілісність воно і є соціальним обличчям «Я» для інших. Це певна система зв'язків особистості зі світом, як складова свідомості і самосвідомості.

Ціннісне ставлення і виділяється з системи ставлень, в його основі оцінка будь-чого, що визначає особистісну значущість, цінність (С. Рубінштейн). Отже, цінність характеризує сферу дійсності, найзначущу для людини, через яку вона отримує уявлення про себе, про своє «Я», і яка визначає спрямованість на реалізацію певних ставлень відповідних ціннісно. Це є виокремленість у свідомості особистості певного предметно-діяльнісного змісту і його провідна роль у формуванні самосвідомості [2].

Ціннісне ставлення людини – це і є залучення її до існуючих цінностей в даній культурі.

Виклад основного матеріалу статті. Знання про себе дитина одержує в індивідуальному досвіді; шляхом виділення себе з навколишнього розвиває здатність відчувати себе суб'єктом своїх станів, дій і процесів і виступає для себе як «Я»; протиставляє себе іншим і пов'язує себе з ними. Це складний, довготривалий процес розвитку, який започатковується у немовляти і триває

майже все життя [4]. Чуттєвий і раціональний рівні пізнання мають тісно взаємодіяти. Зрозуміло, що першою і безпосередньою формою пізнання є емоційна: позитивна і негативна вибірковість яскраво перетинаються («подобається – не подобається», «добре – погано»). Поза переживанням неможлива жодна особистісно вироблена цінність. Зв'язок розуміння і переживання і є головною умовою у виробленні цінностей. Різниця між словесними знаннями і усвідомленням не потребує особливого доведення. Зрозуміло, що головним є саме усвідомлення, який сенс вкладає сама дитина, а не які знання вона запам'ятала. Отже мова має йти про гармонію між зовнішньою практично-діяльнісною сферою і внутрішньою сферою психіки (почуття, мотиви, потреби, прагнення).

Загальний напрямок розвитку, окреслення близьких і більш віддалених горизонтів, загальних шляхів їх досягнення осмислюється і накреслюється батьками в сімейному колі. Соціальне оточення, спеціальні виховні заходи накладаються, додають свої «рамкові» стандарти. В ідеалі ми і маємо так званий соціокультурний проект, модель «нормальної дитини», модель оптимального розвитку її особистісного потенціалу. Це в ідеалі, а що ми маємо в реальному житті конкретних сучасних дітей. Перш за все маємо детально проаналізувати, чи гармонійно співпадають батьківський образ розвитку дитини і вироблений психолого-педагогічною наукою, які, де і коли виникають розходження і, головне, як вони впливають на дитину. Адже розвиток дитини і відбувається в цьому соціокультурному оточенні. А якщо враховувати, що і зміст самого розвитку, великою мірою темп, шлях, напрямок у кожної дитини перш за все обумовлюється потенційними можливостями, так званим унікальним особистісним потенціалом, важко передбачити, який насправді супровід процесу реалізації особистісного потенціалу малюка влаштовує конкретне розвивальне середовище. Дитина в дошкільні роки життя – це унікальна, активна істота, яка як губка акумулює різноманітні впливи і часто в самих не передбачуваних картинках своєї поведінки видає результат. Оточуюче середовище постає перед дитиною розмаїтим набором проблемних задач, розв'язання яких і забезпечує сходження на сходинках розвитку.

Реалії сучасного суспільства з точки зору його розвивального впливу на становлення дитячої особистості є досить складними, що в свою чергу вимагає від дорослих серйозної уваги до проблеми переосмислення цінностей, їх інтеграції з традиціями і пропедевтики їх руйнівного впливу і тим самим створення умов для нормального саморозвитку і самовдосконалення зростаючої особистості.

Маємо забезпечити повноцінний психологічний супровід розвитку дитини з перших років життя, коли і закладаються підвалини самоусвідомлення, здатності пізнавати світ, виявляти гнучкість, осмислення власних потреб, виділення цінного для себе в зовнішньому світі.

Зрозуміло, що джерела походження такої системи еталонів цінності знаходяться в усвідомлюваній діяльності дитини як активного суб'єкта цієї діяльності. В процесі цієї діяльності дитина реалізує свої взаємини з оточуючим світом і під впливом цієї діяльності поступово по-новому не лише розуміє, а й емоційно реагує на все, що відбувається навколо і з нею безпосередньо.

Генетичний зв'язок розвитку таких емоцій з системою практичних взаємин дитини з оточуючою дійсністю достатньо глибоко досліджений в дитячій психології.

Наприклад, численними цільовими дослідженнями доведено: якщо в період немовляти дитина не мала позитивного досвіду (або він вкрай обмежений) взаємодії з дорослим (з мамою перш за все), то це негативно впливає на весь наступний період емоційного і інтелектуального розвитку особистості.

Залежність розвитку почуттів від змісту, структури і форми діяльності дитини, де власне і реалізуються її взаємини з дорослими доведена цілим рядом психолого-педагогічним досліджень (перш за все школою О. Запорожця).

Дуже важливо, щоб з дитинства було духовне життя в середовищі реально діючих моральних цінностей, які дитина має збагнути розумом і

осягнути серцем. Створювати ситуації, де дитина вчиться думати про «щастя» і вчиться дорожити тим, що творено позитивного «тут і тепер».

Маємо дбати саме про спрямованість емоційно-інтелектуального життя дитини, щоб по краплині збагачувати її свідомість роздумами про те, звідки береться, ким твориться те, що милує, приваблює, подобається, робить щасливим. Саме це і має стати платформою до прагнення самовиховання.

Людське життя – це творення духу людського. Духовне зростання відбувається в процесі пізнання дитиною, життя свого близького оточення. Цей процес «невидимий, тонкий, крихкий і таке інше». Тут важливі саме тонкість і не настирливість дорослого, майстерність маленькою думкою своєю збудити в душі дитини «великі» розмірковування.

Найкращий шлях – коли дитина введена в емоційно-інтелектуальне життя своєї родини. Споглядання, безпосереднє сприймання прояву духовних цінностей близьких збуджує дитячу думку на осмислення перебігів життя. А природне прагнення стати дорослим спонукатиме наслідувати дії близької людини. А далі все залежатиме від «технології» взаємин близького дорослого з дитиною в звичайних щоденних родинних справах, ситуаціях, подіях.

Щоб дитина наслідувала не лише зовнішні штампи поведінки дорослого, а й змістовні наповнення ціннісних орієнтирів його життєвої позиції, вона має і пізнавати саме їх внутрішню сутність, яка не завжди видима і для дитини зрозуміла. Дорослий думає знаходити час, терпіння, мудрість і такт наочно показати дитині духовний зміст власного життя.

Взаємини мають бути такими, щоб їх суттю і змістом їх була віддача духовних сил один одному, бажання і прагнення робити приємне один одному.

Любляча мама з першого дня постійно пізнає своє дитя, милується його різними звичками, реакціями, помічає найменші дрібнички, які особливо подобаються маляті. Одним словом мама знає свою дитинку до найменших дрібничок і свою любов виявляє саме в тому, що догоджає їй в усьому, прагне обслуговувати саме так, щоб сподобалось дитині.

Діти ростуть дуже швидко. Не встигаємо оглянутись, а воно вже заявляє своє перше “Я”, “Дай!”, “Ні”, “Ай!”. Ось тут мабуть і варто згадати анекдот чи чинось мудру фразу, що дитину слід починати виховувати, коли вона поперек ліжка лежить, а як вже вздовж – запізно.

Мабуть не можна сказати для всіх, коли починати виховання “люблячої душі і серця”. Але зрозуміло, що якомога раніше. Як тільки маля вже довгий час крутиться рядом з мамою в її домашніх турботах, мама має прагнути все пояснювати, що робить, для кого і для чого це. Не варто думати, що дитина ще нічого не тямить в таких справах. Має чути мамине просте пояснення своїх дій. А коли дитина у мами на руках, а це частіше так і буває, мама ще й розмовляє «Ми з Машенькою такий смачний тортик спекли до чаю. Зараз вас будемо частувати».

Дуже рано можна і дитину залучити до домашніх справ. Скажімо, на той таки тортик маля може покласти прикраси з ягідок. Або хлоп'я потримає біля працюючого тата якусь деталь чи йому тато доручить потримати дощечку „Бо я сам не справлюсь, мені потрібне помічник”. Подібні ситуації в кожній родині чи не щодня. Але в більшості випадків дорослі не придають значення такому спілкуванню з маленькими своїми дітьми, пояснюючи це тим, що в такому віці свідомість дитини ще не здатна досягнути таких поривань душі. Батьки легко погоджуються, а то і самі так вважали, що дитина до трьох років потребує постійно бути з мамою (принаймні з дорослим). Мотивують це тим, що має бути за дитиною відповідний догляд, турбота про здоров'я перш за все. Зміст виховання в цей період розуміється як синоніми здоров'я фізичного. І навіть необхідність дбати про оволодіння навичками самообслуговування обумовлюється захистом здоров'я. Переважна більшість дорослих схильна і поведінкові прояви вередувань, агресивних сплесків, навмисного непослуху віднести за вияв „характеру”, з яким дитина прийшла в цей світ. Швидко шукають на кого з близьких рідних ці вияви схожі “в кого пішов син чи донька, чия вдача”. І на рівні раннього віку все це сприймається нормально, як вияв самої природи дитини, яка має право на вияв. Перші занепокоєння виникають у

батьків, коли дитина вже починає виявляти реальні спроби керувати дорослим, завдавати клопоту або ж схилитись до істеричних форм домагання задоволення своїх примх

Класична гуманістична психологія має хороший арсенал експериментальних досліджень в рамках даної проблеми. Їх висновки слугують допоки чисто в науці. В практиці родинного виховання вони ніяк незатребувані. Переважно на сторінках видань з дитячої психології та дошкільної педагогіки можна зустріти обговорення проблем в рамках гуманістичного підходу. При цьому слід відмітити і такий факт: в рекомендаціях щодо виховання дітей раннього віку зовсім мало уваги приділено формуванню тонкості і емоційній культурі сприймання навколишнього світу – пізнання людини, здатність до переживань, емоційну чутливість, сердечність.

Результати наших цільових пілотних обстежень дають підстави зробити, попередні узагальнення. У дорослих, перш за все батьків, по відношенню до діток до 3 років відсутній чіткий задум, ідея і мета виховної роботи. Нема переконань, що вже в цей ранній період дитинства ми вкладаємо в дитину не лише так би мовити фізичні сили, а й серцем і душею маємо пробуджувати в дитячій душі адекватні емоційні відгуки на різні вияви батьківської любові.

Відомо, що емоційний механізм чи не найперший включається в дію після народження. Є всі підстави розраховувати, що вже буквально з перших кроків свого життя в ситуаціях інтимно-особистісного спілкування з близьким дорослим дитина здатна емоційно відгукуватись на різні душевні вияви батьківської любові, а згодом і переживати їх, так би мовити, брати близько до свого серця.

Життя стверджує, що саме в цей період і закладаються істинні людські коріння особистості. Згодом лише доведеться відшліфувати ті паростки, які дуже швидко з'являються. Маємо навчитися сіяти в ще чисту незайману дитячу душу маленькі якісні зерна добра, любові, краси.

Проблема становлення системи перших життєвих ціннісних орієнтацій в період дошкільного дитинства сьогодні гостро заявляє про себе.

Відомо, що маленька дитина і так над усе любить маму, тата, брата чи сестру, які постійно з нею бавляться. А от, що таке ставлення слід постійно підтверджувати, поглиблювати емоції, закріплюючи в дитячому серці найдорожчу цінність – маму і тата, брата, сестричку, дорослі частіше забувають. Маля має бути свідком теплих, люблячих взаємин близьких їй людей, дорослі спеціально спонукають (навчають) і малого виявляти у відповідь своє емоційне ставлення різними доступними способами.

Скажімо. дитина дуже рано здатна до вияву співчуття, жалості до близьких, які її доглядають і до всього оточуючого живого і красивого, на чому сама вже затримує свою увагу. Спочатку мама виявляє такі емоційні стани до дитини. згодом до оточуючих предметів. Дитина швидко переймає поведінку дорослого і в подібних ситуаціях наслідує її. Саме так і відшліфовується тонкість і емоційна культура, сприймання оточуючого світу дитиною, адже такої безпосередності і яскравої емоційної реакції на все, що діється довкола мабуть нема в жодному віковому періоді становлення особистості. І сердечна чуйність саме і виростає на тонкому ґрунті, вона не дається природою, вона виховується.

Живі картинки сьогоденного дитинства свідчать, що значна частина діток в перші роки життя знаходиться під впливом примітивних виховних засобів: окрик, примус, покарання, застереження, моралізування. Тонкість і чутливість лишається не знайомі дитячому серцю. Натомість непомітно душу дитини заселяє грубість, яка поступово робить серце холодним, байдужим. Нажаль наше „домостроївське виховання” надто закрите і законсервоване, система засобів виховання тут змінюється вкрай повільно. З точки зору захисту прав дитини „народитись і зростати здоровою” і сьогодні маємо стверджувати наявність психолого-педагогічного безкультур’я пересічної частини батьків (слабкість, розгубленість, безсилля, які „дружать” з потиличниками,

штурханами, недобрими епітетами і здатні лише укріплювати примітивні інстинкти в дитинстві).

Біда в тому, що в період раннього дитинства ніхто не переймається таким станом речей. Та й в дошкільний період дорослих турбує щонайменше підготовка до школи.

І чи не результати цього ми сьогодні отримуємо, коли щодень є свідками грубого, бездушного, жорстокою поводженням вже молодших школярів один з одним, а підлітків вже бояться вчителі, вони не можуть з ними знайти спільну мову. Таких дітей вже і „руками їх батьків” не стримаєш, згаяли час, втратили.

Надто гострою сьогодні звучить проблема: як виростити покоління дітей, які лише починають своє життя, щоб в них не укорінювались уявлення про те, що людина може бити іншу людину, щоб натомість формувались тонкі духовно-психологічні відносини, взаємна довіра між людьми, щоб дитина зростала чутливою до слова, зверненого до неї. Маємо наполегливо прагнути викорінювати насильство людини над людиною в найпершому його вияві і водночас найважливішій з точки зору ставлення особистості сфері – сім'ї. Не варто відшукувати мудру класифікацію покарань, мотивувати допустимі серед них стосовно дітей-дошкільників (про ранній вік вже й мови нема). Має бути жорстке табу на всі фізичні покарання в період чистого щасливого дитинства. Мова не йтиме про якусь абстрактну доброту і всепрощення, а про міцний духовний фундамент любові і благородства, взаємної довіри і теплоти. Ми переконані, що лише на такому фундаменті можна вибудовувати здатність керувати власними бажаннями. Адже відносини, які оточують дитину в перші роки життя є могутнім джерелом виховання. Це середовище, яке надає наочні уроки, де розкривається зміст морально-етичних цінностей. З одного боку до пори до часу ці уроки ніяк не цінуються в родинному колі як значний засіб виховання. Водночас вони справляють відчутний вплив на духовний світ дитини. Зауважимо, що під відносинами слід розуміти не лише те, що звернено на саму дитину. Дитина „фотографує” все, що її оточують: людей, речі, події, явища. І хоч ще не усвідомлює смислу людських поглядів, намірів, звичок, але

чутливо реагує на так званий емоційний фон, він запам'ятовується, поступово складаються до купи окремі картинки.

Такий досвід ніби не призначений для виховання, але виховує найсильніше. Ці перші уроки закарбовуються пам'яттю, швидше підсвідомістю. Ось вони і послугують початком вироблення так званих суспільних людських інстинктів.

В перші роки життя такі передбачувані засоби виховання часом складають більш впливове джерело впливу на життєві орієнтації дитини. Наслідуючи близьким дорослим дитина повторює те, що бачить і в спосіб свого розуміння сприйманого.

З другого боку дитина знаходиться під дією ціленаправлених навмисних засобів виховання: батьки пояснюють, застерігають, відповідно висловлюють оцінні судження з приводу поведінки самої дитини і оточуючих, заохочують до позитивних дій і застосовують покарання негативних вчинків.

Успіх виховного впливу залежить від гармонії обох джерел розвивального впливу. В умовах родинного виховання дітей в перші роки життя це означає підвищені вимоги до взаємної поведінки дорослих в присутності дитини, до відсутності розходжень між тим, до чого щодень привчають дитину, а як в подібних ситуаціях поведуться самі.

Таким чином два змістовних блоки дитячого досвіду, отриманих від ненавмисних і навмисних засобів виховання вступають у взаємодію.

В результаті і має зароджуватись так званий голос совісті – перші життєві орієнтації, з яких вибудовуватиметься структура само відношення як функціональне ядро особистості, як необхідна умова при визначенні психологічної суті особистості. Самоствалення не статичне утворення. Воно включається в діяльність особистості як динамічна ланка, функція якої: регуляція, контроль активності і керування нею. Отже самоствалення є функціонуючою структурою, яка і визначає суть самої особистості. В самостваленні і виникають і функціонують особистісні потреби. Їх виникнення

пов'язано з затримкою і підтримкою активності самоставлення як функціонуючої структури.

Підструктурами самоставлення є такі відношення:

- до своїх сенсорних можливостей;
- до інтелектуальних здібностей;
- до емоційно-вольових особливостей;
- до результатів діяльності (успіх – не успіх);
- до власної позиції в системі соціальних відношень (“Я–образ”, “Я” – не “Я”);
- ставлення до себе, як до персони (“Я” – “Я”, “Я” – концепція)

Соціальне середовище, в якому відбувається становлення дитячої особистості в перший період життя, коли закладається її фундамент, має її вибудовуватись і відповідати таким вимогам. І від того, наскільки суспільно значимі морально-етичні ціннісні орієнтації представлені в системі взаємин в рамках виховуючого об'єднання (родина, група ДНЗ, дворове товариство) великою мірою залежить ефективність передбачення ціленаправлених дій виховуючих дорослих.

Кінцева мета в тому, щоб кожна дитина прагнула робити добро і не могла робити зла. Поняття „добро” має багатогранний зміст.

Лише в дошкільному дитинстві дитяча думка така піддатлива до емоційних впливів. Варто максимально використати цю особливість для доступного дитині розкриття загальнолюдських норм моральності, допомогти оволодіти азбукою моралі. Мова має йти не про знання, що таке добре і що таке погано, а прагнути використовувати природні і створювати ціленаправлено ситуації, де дитина і візуально сприймає творення добра і сама активно приймає в цих процесах участь. Чутливе дитяче серце, дитяча душа переживає разом з дорослими радість здійснення добра для іншої людини. Якщо при цьому

дорослий доступно коментує смисл і значення для людини виявленого до неї ставлення.

Такі уроки важливі ще й тому, що в перші роки життя дитині притаманно бачити здебільшого себе і менше звертати увагу на людей навколо себе, вона керується перш за все власними бажаннями, інтересами. Часто це називають дитячим егоїзмом. З ним навіть дехто пропонує воювати моралізуваннями, які нічого хорошого в собі не несуть. Перш за все тому, що дитина не сприймає їх свідомістю. А переорієнтація дитячої уваги на гуманні взаємини між людьми, залучення дитини до спільних добрих справ щодень в побуті, в випадкових адекватних моментах – це як дитячий буквар моральної поведінки (В. Сухомлинський).

Вчити дитину робити добро людям можна лише прикладом співпереживання, пронизаного гуманним ставленням і повагою до людини. Обов'язковим складником має бути емоційний супровід взаємин: дитина має пережити почуття задоволення від вияву уваги іншій людині, згодом це вже буде вияв дитячої радості і від самого себе і від реакції того, кому адресоване добро.

Дорослі часто скаржаться, що маленькі діти жорстокі „тирани”, розуміючи, що ця їх особливість минає з віком, коли дитину вже можна навчати моральним вчинкам.

З перших років життя дорослі супроводжують прояви дитячої цікавості до оточуючої природи емоційним виявом свого ставлення до краси оточуючого світу, милуються ним, турбуються, оберігають, тощо. При найменшій можливості і дитину залучають до своїх дій, демонструючи результати таких дій, заражаючи і дитину радістю за виявлену турботу до квітки, пташки, деревця тощо. Так відточується сердечна чуйність, пробуджується бажання робити добро. Щоб слова вчили, треба щоб захоплювали емоційно приклади реального життя, де Дитина є активним учасником подій.

В основі цінностей є переконання як діяльна сила особистості. Переконання з'являються тоді, коли знання сама дитина втілює в життя, в свої дії та вчинки. Процес переходу від знань до переконань не є швидкий і простий, особливо для маленької дитини. Цей шлях терпеливо має пройти з кожною дитиною близький дорослий. І це не має бути щось на кшталт дресури слухняності чи дисциплінованості. Люблячий дорослий має в доступній формі, крок за кроком розкривати дитині гуманний зміст дій, вчинків, помислів, їх вплив на іншу людину чи об'єкт, на радість іншого, відчувати свою причетність до цього. Це і будуть перші ниточки між моральною дією і моральною свідомістю, як шлях до переконання.

На цьому фундаменті моральної культури (елементарних вміннях жити серед людей) надалі вибудовуватиметься вся архітектура творчої самодостатньої особистості людини.

В роки дошкільного дитинства велику роль відіграє багатство духовного життя сімейного колективу, де дитина зростає.

Дитина в перші роки життя надто спостережлива до всього, що відбувається навколо. Особливо це стосується близького дорослого, який найбільше приваблює дитину. Природний потяг стати дорослим спонукає дитину бути прискіпливою у відслідковуванні поведінки близьких. Ось чому так важливо, щоб вже найперші звертання до дитини, висловлювання в її присутності вміщували саме той зміст, який фіксує справжнє ставлення до дорослого (а не те, що має чути дитина з точки зору її виховання). Дитина здатна зрозуміти почуття дорослого, якщо він доступно спробує пояснити все дитині. Слід уникати моментів бути байдужим до подій, які тебе не стосуються, але ти є їх свідком і дитина поруч. Дитина має бути свідком почуттів дорослого, розуміти їх і відгукуватись адекватно.

Одним словом, все чому ми хочемо навчити дитину, маємо демонструвати в своїй поведінці, у своїх взаєминах з оточуючими. Дитина має її не лише візуально сприймати, а й відчувати і якомога раніше ставати активним учасником доступних творів добра, протидій злу.

Життя переконує, що вже в ці перші роки життя в дитині здатні міцно закріпитись байдужість, холодна безпристрасність до всіх і всього, що не зачіпає її в даний момент. При цьому дитина добре розуміє, скажімо, що на її очах чиниться зло, виділяє винних, детально розповідає про все дорослим (щоб розібрались, покарали). Знання моральних норм не переросли в життєву цінність, а тому і не є емоційним стражем поведінки дитини. Ми часом називаємо це невинною дитячою байдужістю або ж і зовсім підтримуємо позицію невтручання, якщо тебе не зачіпають.

Варто підкреслити, що саме емоційна складова відіграє тут провідну роль. Без її активного включення всі так звані моралізування мають вигляд безбарвних сухих гасел, правил. Їх жорстке закарбування пам'ятно може поступово породжувати лицемірство. Ось чому так важливо викликати у дитини емоційне ставлення до всього, що вона робить сама, що ми їй пропонуємо разом зробити. Над цим слід працювати ціленаправлено. Нажаль, саме ця складова у взаєминах близьких дорослих з дитиною катастрофічно недооцінюється. Вони дбають про закріплення у дитини моральних звичок як таких.

Дитина дуже рано стає свідком різного роду зла, яке хтось чинить своїми діями. Здебільшого воно ніяк не стосується самої дитини. Наша задача виробити у дитини здатність сприймати і переживати кожен такий акт. Не просто запам'ятати, що це має негативну оцінку, а саме пережити. А це можливо лише тоді, коли в емоційному досвіді дитини відкладене переживання задоволення, радості від добрих справ по відношенню до інших, без „безвозмездно, то єсть даром”, як у Сови Мілна. Така емоційна пам'ять і здатна відгукуватись на вияв зла спочатку співчуттям, жалістю, що і стане початком протидії.

Багато разів пережите почуття задоволення в ситуаціях зробленого добра, співчуття і жалості при зустрічі зі злом з часом переплітається в емоційній пам'яті дитини і знаходить відбиток у свідомості. Ми констатуємо, що у дитини народжується голос совісті, який і складає основу ціннісних життєвих

орієнтацій дитини. Старший дошкільник здатний сам прийняти вибір, здійснити ті чи інші дії чи утриматись від спокуси не тому, що боїться осуду чи покарання, а перш за все тому, щоб не було самому прикро за себе (“Я не можу!”, “Я ж не такий!”, “Тоді буде соромно, що я не зміг встояти!”).

Лише за таких умов подібні вчинки і дії стануть для дитини повноцінними уроками життя, які поступово формують відповідні переконання не в результаті частого повторення подібних ситуацій, а за умови, коли утверджується переживання правоти і воно зачіпає дитину, викликає бадьорість, задоволення і від своєї поведінки, і від реакції об’єкту дій. Дитина щоразу бачить реальне втілення в життя конкретного правила співжиття, візуально сприймає його дію на оточуючих. Це є той поступовий перехід знань у переконання, які мають стати внутрішнім мотивом поведінки (тим голосом совісті). Мабуть звідси і бере початок формування здатності дитини усвідомлювати і керувати власними бажаннями.

Висновки. Моральна культура це не сума знань, які дитина має зберігати в пам’яті, а лише те, що від цих знань відклалось саме в душу дитини, тобто те, що пережите багато разів і осмислене.

Часом ми суму знань оцінюємо як звичку, не сприймаючи серйозно той факт, що діє така звичка виключно під візуальним контролем дорослого-вихователя. В режимі вільного вибору дитина керується бажанням, а не знаннями моральних правил. Це і є результат не прожитих правил, не осмислених душею, а запам’ятованих зі слів і тому сприйманих як вимога дорослого. Вона і спливає в пам’яті переважно в присутності дорослого-наглядача.

Важливим є і той факт, що саме в дошкільному віці активно включається в дію психофізіологічний механізм вироблення життєвих орієнтацій дитини на простих, доступних щоденних побутових стосунках між близькими людьми. І це стане міцним фундаментом в становленні ціннісних орієнтацій в подальшому житті.

Особлива тонкість сприймання дитиною подій, які впливають на почуттєву сферу вимагає від дорослих особливо уважного ставлення до емоційних перебігів в дитячих діях, реакціях. Важливо уважно прислухатись до різних форм вияву дитиною своїх переживань. Дитина не завжди може в мовленнєвому висловлюванні це описати. Дорослий має володіти майстерністю вгадати характер дитячих емоцій, зрозуміти їх, адекватно відгукнутися, делікатно включитись, щоб бути „поруч і в горі, і в радості”. Дорослим швидше бракує здатності стати врівень з інтересами дитини, проникнутися в її думки, відчувати їх тривогу і тоді з нею і її почуття розділити. Ми поспішаємо видати власні оцінні судження з позиції здорового глузду. При цьому ми і заспокоюємо дитину, і захищаємо ніби, але полишаємо незрозумілою в її переживаннях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Запорожец А. В. Эмоциональное развитие дошкольника : пособие для воспитателей детского сада / [А. В. Запорожец, Я. З. Неверович, А. Д. Кошелева и др. ; под ред. А. Д. Кошелевой]. – М. : Просвещение, 1985. – 176 с.
2. Непомнящая Н. И. Становлення личности ребенка 6–7 лет / Н. И. Непомнящая. – М. : Педагогіка, 1992, – 160 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, Т. 3. – 1977. – 670 с.
4. Ярошевський М. Психологія / М. Ярошевський. – М. : “Академія”, 2001. – 512 с.

С. Ладьвир

ЦЕННОСТНЫЕ ИСТОЧНИКИ „ЗОЛОТОГО ВОЗРАСТА”

Посвящается анализу развивающего влияния семейного воспитания на становление основ духовности личности ребенка дошкольного возраста. Акцент сделан на характеристике ценностного отношения ребенка.

Ключевые слова: ценности, ценностное отношение, психологическое сопровождение, духовно-эмоциональные взаимоотношения.

S. Ladiyvir

VALUABLE SOURCES OF THE „GOLDEN AGE”

Dedicated the analysis of developing influence of domestic education on becoming of bases of spirituality of personality of child of preschool age. An accent is done on description of the valued relation of child.

Keywords: *values, valued relation, psychological accompaniment, spiritual-emotional mutual relations.*